

УДК 342.922
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2024.30>

Є. В. Євсюков
orcid.org/0009-0001-2405-8712
аспірант кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Пенітенціарної академії України

СТРУКТУРА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Постановка проблеми. Органи державної виконавчої влади відіграють наріжну роль у системі державного управління, забезпечуючи реалізацію державної політики у відповідній сфері. Їхня ефективна діяльність ґрунтується на чітко визначеному правовому статусі, який закріплює їхні повноваження та відповідальність. Дослідження структури правового статусу органів державної виконавчої влади має важливе значення для розуміння їхнього місця та ролі в державному механізмі, а також для забезпечення законності та верховенства права в їх діяльності.

Ускладнення завдань, які стоять перед державою, призводить до розширення повноважень органів державної виконавчої влади та посилення їх впливу на суспільні відносини. Це робить більш актуальною потребу в чіткому та системному дослідженні їх правового статусу. Додамо, що ґносеологія структури правового статусу ОВВ може допомогти визначити проблемні аспекти правового регулювання та сформулювати рекомендації щодо його вдосконалення. При цьому чітко визначений правовий статус означених органів є одним з основних факторів, що забезпечують їх ефективну роботу.

Відтак, дослідження структури правового статусу органів державної виконавчої влади є актуальним та має важливе значення для розвитку системи державного управління в Україні, оскільки отримані положення є підґрунтям для удосконалення нормативно-правового регулювання їх діяльності.

Стан опрацювання проблематики. Означений нами предмет дослідження був об'єктом вивчення багатьох вітчизняних науковців. Так у цьому аспекті вкажемо наступних: В. Авер'янов, А. Апаров, М. Баймуратов, Ю. Битяк, В. Галунько, В. Гаращук, О. Дьяченко, Я. Журавель, В. Коваленко, М. Ковалів, Т. Коломоєць, О. Кузьменко, Є. Лезега, Р. Миронюк, С. Петков, А. Собакар та ін.

Останнім часом об'єктом інтенції дослідників переважно є такі питання як конституційно-правові засади правового статусу органів державної виконавчої влади (що передбачає аналіз норм Конституції України, які визначають

основні елементи правового статусу вказаних органів [1]); адміністративно-правові аспекти правового статусу органів державної виконавчої влади (досліджуються норми адміністративного права, які регулюють діяльність вказаних органів, їхні повноваження, порядок утворення та ліквідації тощо [2–3]); порівняльно-правовий аналіз правового статусу органів державної виконавчої влади (досліджується правовий статус цих органів в інших країнах світу, визначаються його особливості та тенденції розвитку [4]); вплив правового статусу органів державної виконавчої влади на їх ефективність (аналізується, як чітко визначений та системний правовий статус цих органів впливає на їх результативність та здатність виконувати покладені на них завдання [5–6]).

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що тема структури правового статусу органів державної виконавчої влади є актуальною та досліджується в різних аспектах. Водночас, за умов воєнного стану це питання набуває особливого значення, що потребує переосмислення існуючих у правничій науці підходів до розуміння вказаного поняття. Що є фактором, який додатково вказує на актуальність обраної нами тематики дослідження.

Метою статті є надати загальну характеристику структури правового статусу органів державної виконавчої влади.

Виклад основного матеріалу. Правовий статус є важливим поняттям в українському правознавстві, але його визначення залишається предметом дискусій. Існує декілька різних підходів до визначення правового статусу, кожен з яких має свої переваги та недоліки. При цьому слід також вказати на використання науковцями різних термінів, що позначають фактично одне й те саме явище: правовий статус, правове положення, правове становище тощо. У цьому аспекті варто погодитись з тезою Т. Степанової щодо співвідношення понять «правовий статус» та «правове становище» (однак, такий же висновок можна поширити і на інший вказаний нами термін): «За підсумками аналізу застосування вказаних термінів при проведенні наукових досліджень

також не можна дійти однозначного висновку про межі використання цих понять» [7, с. 36].

На нашу думку, розмежування цих понять є недоцільним з наступних причин. По-перше, це відсутність чіткого розмежування. Не існує чіткої та загальноприйнятої дефініції, яка б однозначно розмежовувала поняття «правовий статус» та «правове становище». Різні автори пропонують різні визначення, які часто суперечать одне одному, що є чинником неоднозначності у тлумаченні цих термінів.

По-друге, це тотожність змісту. Як «правовий статус», так і «правове становище» особи характеризують її місце в правовій системі та її взаємовідносини з державою та іншими суб'єктами права. Обидва поняття включають в себе сукупність прав, обов'язків та юридичну відповідальність суб'єкта.

По-третє, це надлишковість. Використання двох різних термінів для позначення одного і того ж правового явища робить правничу мову більш складною і нечіткою та ускладнює її сприйняття. До того ж, розмежування цих понять не має практичного значення. Воно не дає можливості більш чітко визначити права та обов'язки суб'єкта або краще зрозуміти його становище в суспільстві.

По-четверте, це міжнародний досвід. У багатьох інших правових системах використовується лише один термін для позначення правового становища особи. Наприклад, в англійській мові використовується термін «legal status», що використовується і по відношенню до різних об'єктів [8, с. 511–512].

Найпоширенішими у вітчизняному правознавстві є дефініції, які характеризують правовий статус як сукупність прав та обов'язків. Цей підхід ґрунтується на тому, що правовий статус особи визначається сукупністю прав, які вона може реалізувати, та обов'язків, які вона зобов'язана виконувати. «Саме права та свободи людини і громадянина, з одного боку, і обов'язки людини і громадянина – з іншого, в органічній єдності становлять разом таку юридичну конструкцію, як правовий статус» [9, с. 93] – вказують вітчизняні правники (хоча не можна погодитись з такою позицією у сенсі поєднання двох різних суб'єктів – людини і громадянина, оскільки їх статус є різним).

Доречно вказати, що зазвичай у вітчизняному правознавстві наводиться визначення правового статусу не через ознаки однойменного поняття, а через перелік структурних елементів відповідного явища (хоча йдеться переважно про ті елементи, які називаються всіма вченими – маємо на увазі права та обов'язки).

Н. Крестовська та Л. Матвеева називають такі структурні елементи правового статусу, як: правові принципи й норми, правосуб'єктність, громадянство, права та обов'язки, законні інтереси, юридична відповідальність [10, с. 133].

На нашу думку, з таким підходом важко погодитись, оскільки такі явища як правові принципи й норми, правосуб'єктність і громадянство є тими чинниками, що впливають на зміст правового статусу, однак, самі не є складовими правового статусу. Правові принципи, норми, правосуб'єктність і громадянство є більш загальними категоріями, ніж правовий статус. Вони визначають загальні рамки правового становища особи, але самі по собі не описують його конкретні права, обов'язки та інші елементи. Більш того, вони можуть існувати окремо від правового статусу. Так, наприклад, правові принципи існують до того, як їм буде надано нормативне втілення, а правосуб'єктність може бути визнана за особою, яка не має громадянства. При цьому правовий статус особи може змінюватися протягом її життя під впливом різних факторів: внаслідок зміни громадянства, прийняття нових правових норм тощо. При цьому правові принципи, норми, правосуб'єктність і громадянство залишаються більш стійкими категоріями.

Такий же висновок можна зробити і про законні інтереси. На нашу думку, розгляд законних інтересів як елементу правового статусу є недоцільним з наступних причин. Поняття «законний інтерес» не має чіткої та загальноприйнятої дефініції. Різні автори пропонують різні визначення, які часто суперечать одне одному. Це призводить до неоднозначності у тлумаченні цього поняття. Багато прав можна також розглядати як законні інтереси, і навпаки. Це робить поняття «законний інтерес» надлишковим (саме у контексті правового статусу). До того ж, більш практичне значення має інша правова категорія – правомірні сподівання, яка використовується судовою практикою, зокрема і органом конституційної юстиції [11].

Ураховуючи все вказане, доцільно як елементи правового статусу визначити наступне:

- права та обов'язки;
- відповідальність.

Водночас, у контексті правового статусу органів державної влади, у тому числі й виконавчої, на нашу думку, відносно першого компоненту необхідно вести мову про повноваження.

Зазвичай повноваження органів виконавчої влади розглядаються як закріплені в законодавстві права та обов'язки, які надаються цим органам для здійснення державної влади. Вони визначають межі компетенції органів виконавчої влади, тобто сферу їх діяльності, в межах якої вони мають право приймати рішення та здійснювати дії.

При цьому права розуміються як можливості органів виконавчої влади здійснювати певні дії, наприклад, видавати нормативно-правові акти, здійснювати контроль, управляти державним майном тощо. А обов'язки – це вимоги до органів виконавчої влади здійснювати певні дії,

наприклад, забезпечувати виконання законів, надавати публічні послуги тощо.

Однак, права органів державної влади суттєво відрізняються за своєю природою від прав фізичних чи юридичних осіб (більш того, у межах вказаного нами дискурсу йдеться саме про права фізичних чи юридичних осіб як учасників правових відносин, а не про права людини, яким притаманний природний, невід'ємний, фундаментальний характер, які є рівними та які є вимогами до держави [12–13]).

На нашу думку, по відношенню до органів виконавчої влади доцільно використовувати терміни не права і обов'язки, а повноваження. Повноваження органів державної влади – це фундаментальне поняття, яке визначає межі їх діяльності. Права та обов'язки органів державної влади часто переплітаються і мають схожий зміст. На перший погляд може здатися парадоксальним, що суб'єкт, наділений владою, має не лише права, а й обов'язки (до того ж, права певною мірою за змістом подібні до обов'язків). Однак, саме ця взаємодія забезпечує збалансованість та ефективність державного управління.

Обидва елементи – права та обов'язки – спрямовані на досягнення загальної мети: ефективне управління державою та забезпечення інтересів суспільства. Права органів державної влади надаються їм саме для того, щоб вони могли виконувати свої обов'язки, передбачені законом. Таким чином, право на видання нормативно-правових актів є одночасно і обов'язком для органу виконавчої влади, якщо така необхідність виникає для реалізації державної політики. Права органів державної влади супроводжуються відповідальністю за їх використання. Тобто, здійснюючи свої повноваження, органи державної влади повинні діяти в рамках закону і нести відповідальність за наслідки своїх рішень.

Поняття «повноваження» більш точно відображає сутність відносин між органами державної влади та суспільством. Воно включає в себе як права, так і обов'язки, підкреслюючи їх взаємозв'язок та єдність мети. Цей термін дозволяє більш точно визначити межі компетенції органів державної влади, уникаючи неоднозначностей, які можуть виникати при використанні понять «права» та «обов'язки».

Відтак, використання терміну «повноваження» для характеристики відносин між органами державної влади та суспільством є більш точним та адекватним, ніж використання понять «права» та «обов'язки», що дозволяє більш чітко визначити межі компетенції органів державної влади та забезпечити ефективне виконання ними своїх функцій.

Проте, варто зазначити, що поняття «права» та «обов'язки» не втрачають своєї актуальності

в контексті аналізу діяльності органів державної влади. Вони дозволяють більш детально розглянути окремі аспекти їх діяльності та забезпечують більш глибоке розуміння правових механізмів функціонування держави. Але концепт правового статусу вимагає використання саме терміну «повноваження».

Саме тому структурно-функціональна характеристика правового статусу органів виконавчої влади має ґрунтуватися на необхідності висвітлення двох елементів цього правового явища:

- повноваження органів державної виконавчої влади;
- відповідальність органів державної виконавчої влади.

Висновки. Отже, проблема визначення правового статусу органів державної виконавчої влади є надзвичайно важливою для ефективного функціонування державного управління. В умовах розширення їхніх повноважень та посилення впливу на суспільні відносини, необхідність чіткого та системного визначення правового статусу цих органів стає все більш актуальною. Дослідження структури правового статусу сприяє не лише розумінню їхньої ролі в державному механізмі, але й вдосконаленню нормативно-правового регулювання їх діяльності.

Аналіз наукових підходів до визначення правового статусу вказує на відсутність однозначного та загальноприйнятого розмежування понять «правовий статус» та «правове становище», що ускладнює правничу мову.

Характеризуючи правовий статус органів державної влади пропонується використовувати поняття «повноваження», яке більш точно відображає їхні права та обов'язки, забезпечуючи баланс та ефективність державного управління. Отже, до елементів правового статусу органів державної виконавчої влади доцільно віднести: 1) повноваження органів державної виконавчої влади; 2) відповідальність органів державної виконавчої влади. Саме ці елементи повинні стати предметом наступних наукових пошуків щодо висвітлення правового статусу органів виконавчої влади.

Література

1. Борисочева Т. Теоретичні підходи до розуміння системи органів виконавчої влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 111–116.
2. Ковалів М. В., Стахура І. Б. Особливості адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади. URL http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/005-022-026.pdf
3. Дрозд О. Ю., Оксін В. Ю. Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації у сфері місцевого розвитку в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 279–281.
4. Чистоколяний Я. В. Конституційний статус Кабінету Міністрів України та Ради Міністрів

Республіки Польща: порівняльно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 90–95.

5. Сорока Л.В., Миськів Л.І. Загальнотеоретичні основи концепту «адміністративно-правовий статус державної служби» з оглядом його особливостей на прикладі органів державної виконавчої служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 506–508.

6. Циганов О. Адміністративно-правовий статус суб'єктів надання адміністративних послуг у сфері правоохорони. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 130–134.

7. Степанова Т.В. Щодо співвідношення поняття «правового статусу» та суміжних категорій. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 35–40.

8. Morgan R. The legal status of Berlin. *International Affairs*. 1988. Vol. 64. Issue 3. P. 511–512. <https://doi.org/10.2307/2622912>

9. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ: Дніпропр. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 468 с.

10. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: елементарний курс. 2-ге вид. Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.

11. Рішення Конституційного Суду України щодо гарантованого рівня соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи від 20 березня 2024 року № 2-р(II)/2024. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-24#Text>

12. Кучук А.М. Імплементация заходів правничих концептів: людські права». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3(96). С. 12–15.

13. Кучук А.М., Пекарчук А.В. Теорія людських прав: концептуальні зміни на межі століть. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 21–23.

Анотація

Євсюков Є. В. Структура правового статусу органів державної виконавчої влади: загальна характеристика. – Стаття.

У статті розглянуто проблему визначення структури правового статусу органів державної виконавчої влади, що є ключовим для їх ефективного функціонування в системі державного управління. Метою статті є надати загальну характеристику структури правового статусу органів державної виконавчої влади. Вказано на необхідність чіткого та системного дослідження їхніх повноважень і відповідальності в умовах зростання впливу діяльності цих органів на суспільні відносини.

Проаналізовано наукові підходи до визначення правового статусу та наголошено на недоцільності розмежування понять «правовий статус» та «правове становище» та вказано на недоцільність їх розмежування; ці терміни позначають одне і те ж правове явище, а тому мають один і той же зміст (є тотожними за змістом).

Запропоновано використовувати поняття «повноваження» для більш точного відображення прав і обов'язків органів державної влади (у контексті характеристики правового статусу органів державної виконавчої влади). Визначено, що до елементів правового статусу органів державної виконавчої влади

належать їхні повноваження та відповідальність. Такий підхід дозволяє чітко окреслити межі компетенції цих органів і сприяє підвищенню ефективності їхньої діяльності, що є важливим для розвитку системи державного управління в Україні.

Резюмовано, що проблема визначення правового статусу органів державної виконавчої влади є надзвичайно важливою для ефективного функціонування державного управління. В умовах розширення їхніх повноважень та посилення впливу на суспільні відносини, необхідність чіткого та системного визначення правового статусу цих органів стає все більш актуальною. Дослідження структури правового статусу сприяє не лише розумінню їхньої ролі в державному механізмі, але й вдосконаленню нормативно-правового регулювання їх діяльності.

Ключові слова: обов'язок органів державної влади, орган державної виконавчої влади, повноваження, права органів державної влади, правовий статус.

Summary

Yevsiukov Ye. V. The State Executive Bodies' Legal Status' Structure: General Characteristics. – Article.

The article examines the problem of determining the state executive bodies' legal status' structure, which is key to their effective functioning in the state administration system. The purpose of the article is to provide a general description of the state executive bodies' legal status' structure. The necessity for a clear and systematic study of their powers and responsibilities in the conditions of the growing influence of these bodies' activities on social relations is indicated.

Scientific approaches to determining legal status were analyzed and the inexpediency of distinguishing the concepts “legal status” and “legal position” was emphasized and the inexpediency of their distinction was pointed out; these terms denote the same legal phenomenon, and therefore possess the same meaning (are identical in meaning). It is indicated that scientists name the following elements of legal status: legal principles and norms, legal personality, citizenship, rights and obligations, legal interests, and legal responsibility.

It is proposed to use the concept of “powers” for a more accurate representation of the rights and duties of state authorities (in the context of the state executive authorities' legal status' characteristic). It was determined that the elements of the legal status of state executive bodies include their powers and responsibilities. This approach makes it possible to clearly delineate the limits of the competence of these bodies and contributes to increasing the efficiency of their activities, which is important for the development of the public administration system in Ukraine.

It is summarized that the problem of determining the legal status of state executive bodies is extremely important for the effective functioning of state administration. In the conditions of expanding their powers and increasing influence on social relations, the necessity for a clear and systematic definition of the legal status of these bodies is becoming more and more urgent. The study of the structure of the legal status contributes not only to the understanding of their role in the state mechanism, but also to the improvement of the regulatory and legal regulation of their activities.

Key words: state authorities' duty, state executive authority, powers, rights of state authorities, legal status.